

Inhoud

I *Inleiding: medische kennis en avonturiers* 9

Kannibalen en een geleerde – Kennis om te overleven –
Gezond blijven in de tropen: een moeilijke opgave –
Avonturiers en avonturiersgeleerden op zoek naar genezing
– De West

II *‘Een moeder van verrotting’: ziekte en dood in de hete gewesten* 23

Aanblik van Afrika – Moordende hitte en dodelijke lucht –
Hete koortsen – Rode loop – Scheurbuik – Hete negerinnen
– Wormen en insecten – Brun overleeft – Het graf van de
blanke?

III *Heelmeesters overzee* 45

Een dienaar van de duivel – Artsen, chirurgijns en barbiers

IV *Afkijken van anderen* 57

Pleisterplaatsen en limoenen bij scheurbuik – Tamarinde bij
hete koortsen – Rust en appels bij rode loop – Het uittrekken
van wormen

v *Avonturiers en indianen: op zoek naar kennis in Brazilië* 70

Marcgraf en Piso op onderzoek – Blanken en indianen – Elias Herckmans op expeditie – Jacob Rabe onder de indianen – Braziliaanse gezondheidsproblemen – Behandelingen I – Behandelingen II – Onbekende ziektes

vi *Ziekte en sterfte op de slavenscheepen* 98

Transport van koopwaar – Slavenmaatschappijen – Arbeidskeuring – Een slavenarts en avonturiersgeleerde – De reis van De Vergenoegen – Statistieken – Medische aanbevelingen – Medische behandelingen

vii *Chirurgijns en Caribische ziekteomgeving* 125

Nieuwe ziekte voor blanken – Een veranderende ziekteomgeving in de Caraïben – Heelmeesters en slaven – De Vergenoegen komt aan in Amerika – Een ruziezoekende chirurgijn – Waarnemingen van een marinechirurgijn – Het leren van preventie – Gezondere steden

viii *Medische kennis tussen blank en zwart* 151

Medische verzorging op de plantages – Zwarte besmettelijke ziektes? – Lepra – Jaws – Blanke interesse in Afrikaanse heelkunde – Lang levende indianen – Leren van slaven? – Maria Sybilla Merian – Stedman overleeft – Zwarte magie – Obia – Blanken en zwarte tovenaars

ix *De blanke avonturier en de zwarte tovenaars* 190

Geneesmiddelen uit de jungle – Linnaeus en de avonturiersgeleerde – De slaaf en de avonturiersgeleerde

x *Balans: Kennis en avontuur* 213

Nawoord 217

Noten 219

Bronnen en literatuur 233

Illustratieverantwoording 251

Register 253

I

Inleiding: medische kennis en avonturiers

‘Ik begrijp niets van die man. De studie van de wiskunde, die een zittend leven vereist, vulde zijn jonge jaren; en dan plotseling verwisselt hij een meditatieve en teruggetrokken toestand voor de actieve, moeilijke, zwervende en vluchtige bezigheid van de reiziger.’¹

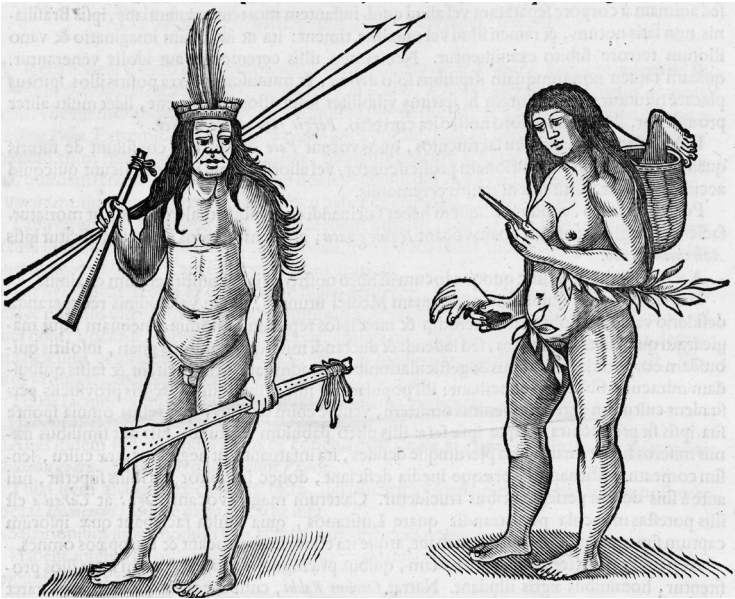
(Denis Diderot, ‘Supplément au Voyage de Bougainville’,
1772)

‘Men [kan] ook spreken van een rusteloze natuur, wanneer iemand een overmatige behoefte aan afwisseling heeft. Hij streeft naar het onbekende omdat het onbekend is. Dit is het avonturiers-type.’

(Gerard Ubbink, 1951)

Kannibalen en een geleerde

De eerste indrukken die de jonge Duitser Georg Marcgraf kreeg van de wilde indianen in het noordoosten van Brazilië moeten schrikwekkend zijn geweest. De krijgers van de Tapuya waren vrijwel naakt, op een hoofdband met rode, gele en zwarte veren, grotere struisvogelveren die achter hun middel waren gebonden, en sandalen na. Hun gezichten waren bedekt met piercings: dunne witte botten die uit hun wangen staken, houten ringen in hun oren en onderlip. De penissen

Tapuya.

waren opgebonden met wit touw. En ze droegen wapens: dikke houten knotsen en lange speren. De Tapuya waren de 'wilde indianen' uit de binnenlanden van Brazilië, ver van de door Europeanen beheerste gebieden. Ze leefden in moeilijk begaanbaar land vol woeste jungle, ruige bergen en moerassige laagvlakten. 'Dreigend zijn de aangezichten, grimmig zijn de ogen, zwart is het hoofdhaar, in snelheid van lopen geven zij de wilde dieren nauwelijks toe; menseneters zijn zij allen en door de faam van hun wreedheid zijn zij bij andere Wilden en bij de Portugezen gevreesd,' aldus een ooggetuigenverslag. Deze nomaden zouden lui zijn in alles, behalve in oorlog voeren en wraak nemen.²

In het voorjaar van 1638 was Marcgraf net aangekomen in de Braziliaanse bezittingen van zijn nieuwe werkgever, de West-Indische Compagnie (wic). Hij was zevenentwintig en

gewend aan het leven van de universitair student. De tien jaar voor zijn komst naar Brazilië zwierf hij in Duitsland en Zwitserland van universiteit naar universiteit, colleges volgend in botanie, geneeskunde, astronomie, wiskunde en Arabisch. In 1636 kwam hij naar Leiden, waar hij zijn dagen doorbracht in de botanische tuin en zijn nachten in het astronomisch observatorium. Maar zijn reislust was nog niet bevredigd, of misschien had hij gewoon een baan nodig. In ieder geval reisde hij in januari 1638 naar Brazilië, als een van de assistenten van de lijfarts van graaf Johan Maurits van Nassau, de gouverneur van de wic-bezittingen aan de noordoostkust van dat land.³ Sinds 1630 had de compagnie daar vaste voet aan de grond gekregen.

In Brazilië toonde Marcgraf zich meer dan een studeerka-mergeleerde. Hij trok mee op expedities de binnenlanden in. Een jaar na zijn aankomst, in juni 1639, sloot hij zich voor zijn eerste tocht aan bij een groep van zo'n vierhonderd indianen en vijftien blanken. Meer dan de helft van de indianen was Tupi. Zij waren sedentair, woonden in palmhutten en leefden van landbouw en jacht. De blanken duidden hen aan als 'Brazilianen'. De rest van de indianen waren Tapuya. Zij waren onderling verdeeld: sommige vochten aan de kant van de wic en tegen hun eigen stamgenoten, zoals op deze expeditie van Marcgraf. De andere Tapuya, die tegen de Nederlanders vochten, werden door de blanken de 'wilde' Tapuya genoemd.

'De 28e juni uit Sira [Cearà] gemarcheerd met 250 Braziliaanen en 150 Tapuya om oorlog te voeren tegen de wilde Tapuya,' begint dan ook het verslag van de reis.⁴ Na meer dan drie weken vond de expeditie op 20 juli een spoor van de vijandelijke Tapuya, waarschijnlijk zo'n honderdzeventig kilometer stroomopwaarts van de rivier Acarau. Marcgrafs troepenmacht volgde de 'wilden' de hele nacht om ze bij het ochtendkrieken aan te vallen. De strijd duurde tot een uur of tien 's ochtends. Toen

waren de wilde Tapuya aan het eind van hun Latijn en smeekten ze om een wapenstilstand. Ze hadden honderdvijftig doden, terwijl hun tegenstanders slechts twaalf Tupi (onder wie drie vrouwen) en zeven Tapuya hadden verloren. Marcgrafs Tapuya hakten de doden aan stukken en aten ze op, gelovend dat ze kracht kregen door het opeten van verslagen vijanden. Ook had Marcgrafs troepenmacht vijftig kinderen gevangengenomen. In ruil voor de gevangengenomen kinderen eisten de Tupi dat de wilde Tapuya zich onderwierpen aan het gezag van Johan Maurits. De wilden weigerden. 's Nachts ontbrandden de gevechten opnieuw, maar de expeditie wist zich op de 23e succesvol terug te trekken en kwam 6 augustus weer aan in Cearà. Mét de gevangen kinderen, die als slaaf werden verkocht of verdeeld onder de blanken.⁵

Het uiteindelijke doel van de expeditie was dus het maken van slaven. Marcgraf was met mensenrovers meegegaan om botanische en zoölogische onderzoeken in het oerwoud te kunnen doen. Een gruwelijke aanleiding en omgeving voor het verzamelen van kennis, maar het leek langs hem heen te gaan. Bekeek hij de flora en fauna in de omgeving terwijl zijn indiaanse vrienden menselijke lijken aten? Op 20 juli, de dag dat de expeditie op de wilde Tapuya stuitte, vond Marcgraf een vrouwelijke schildpad die hij meenam en eenentwintig maanden bij zich zou houden, hoewel ze al die tijd weigerde te eten. En op 3 augustus, vlak voor de terugkeer naar Cearà, sneed hij een boa constrictor open voor onderzoek.⁶

Kennis om te overleven

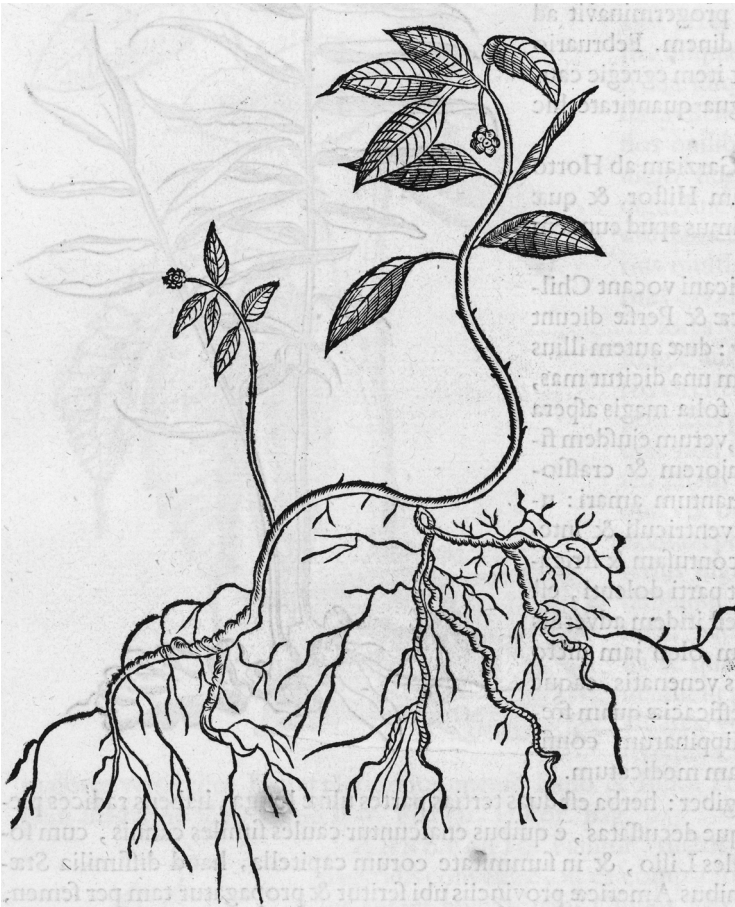
Georg Marcgraf zocht in de tropen naar kennis, en voor een belangrijk deel naar praktische kennis: naar medicinale planten en geneeswijzen die de blanke Europeanen nodig hadden om in de hete tropen gezond te blijven en ziektes te bestrij-

den. Het belang hiervan had Marcgraf in Brazilië al snel aan den lijve ondervonden.

Nauwelijks een maand in Brazilië, en onvoldoende geacclimatiseerd, scheepte Marcgraf zich op 8 april 1638 in Recife in op een van de dertig schepen die gouverneur Johan Maurits en een strijdmacht van zesendertighonderd Europeanen en duizend indianen vervoerde voor een aanval op de Portugese stad Bahia (ook wel San Salvador genoemd). De stad gaf zich echter niet zonder meer gewonnen. De aanval werd een belegering. Johan Maurits sloeg voor de stadsmuren zijn kamp op. En zoals vaak bij belegeringen braken er onder de belegeraars ziektes uit. De wic-soldaten begonnen in groten getale te lijden aan buikloop ofwel diarree. De ziekte kon gepaard gaan met buikkrampen, verlies van bloed en slijm via de ontlasting en met koorts, leidend tot uitdroging. Er was ook sprake van rode loop, bloedloop of dysenterie, met hevige buikpijnen en een bloedige ('rode') stoelgang. Dit waren levensgevaarlijke ziektes in het tropische klimaat en ze maakten meer slachtoffers onder de belegeraars dan de Portugese kanons- en geweerkogels. De *urubu*, de zwarte gieren, verzamelden zich massaal boven het kamp. Marcgraf was een van degenen met een zware aanval van diarree. Hij had al alle hoop laten varen, maar herstelde 'met Gods hulp', zoals hij aan zijn broer in Europa schreef.⁷

Het was niet alleen Gods hulp waarmee menig compagnie-dienaar aanvallen van buikloop en rode loop overleefde. Marcgraf en Willem Piso, de nieuwe lijfarts van Johan Maurits, die samen met de Duitser in Brazilië was aangekomen, ontdekten – net als Portugese jezuïeten eerder – dat de inheemse bevolking een bijzonder geneesmiddel tegen diarree en dysenterie gebruikte: de wortel van de *ipecacuanha*, een inheemse Braziliaanse plant.⁸ Ipecacuanha, ingekookt of geweekt en opgelost in water, en toegediend als braakmiddel, was volgens Marcgraf en Piso het meest doeltreffende middel niet alleen tegen dysente-

Ipecacuanha.

rie maar bij alle maagaandoeningen.⁹ ‘De inheemsen grijpen voor alles naar deze wortel als het meest betrouwbare geneesmiddel, niet alleen geschikt om ingeslikte giften uit te drijven, maar ook onreine materie die zich heeft opgehoopt in de maag en darmen.’¹⁰ Ipecacuanha was voor de Europese onderzoekers het ‘laatste anker van hoop, een soevereine en veilige remedie’ om de meeste vormen van diarree onder controle te

krijgen.¹¹ Het middel zou enkele decennia later de weg vinden naar Europa, en de toediening werd nog in de 19e eeuw aanbevolen bij gevallen van acute dysenterie en bij amoebendysenterie (amoebiasis), een darminfectie die veroorzaakt wordt door parasieten.

Gezond blijven in de tropen: een moeilijke opgave

Loop en bloedloop waren lang niet de enige gezondheidsproblemen voor de Europeanen in dienst van de Nederlandse handelscompagnieën in de tropen. Hun reisverslagen en journaals uit de 17e en 18e eeuw staan vol met vaak dodelijke aandoeningen, benoemd als hete koortsen, wormen, scheurbuik, Spaanse pokken, druipers en chocolaadloop. Aan het einde van de 18e eeuw was dit niet anders dan ten tijde van Marcgraf. Het verslag van John Gabriel Stedman, een huursoldaat van Schots-Nederlandse afkomst, over zijn loopbaan als officier in Suriname in de jaren 1773-1777 leest bijvoorbeeld als een voortdurende strijd tegen ziekte.

De toen achtentwintigjarige Stedman arriveerde in februari 1773 in Suriname. Hij maakte deel uit van de versterkingen die uit de Republiek der Verenigde Nederlanden waren gestuurd om een opstand te onderdrukken van de Marrons, slaven die de bossen waren in gevlucht (en daarom ook bosnegers werden genoemd) en die zich gewapenderhand verzetten tegen de Nederlandse slavenhouders.

Stedman waande zich aanvankelijk in het tropisch paradijs. 'Niets kon de aangename gewaarwordingen evenaren, welke de welriekende geur van de Limoen-, Citroen- en Orange-Bomen, en van al de bloemen, waarmee de Plantages aan de oevers der rivieren van deze betoverende bezitting gelegen, als bedekt zijn.'¹²

Maar de blijde verwachtingen sloegen snel om. Al op de

tweede ochtend na aankomst in Paramaribo ontdekte Stedman dat er slangen in het paradijs waren: de muskieten. ‘[Ik] bevond bij mijn ontwaken het aangezicht, de borst en de handen geheel met vlekken bedekt, die mijn huid enigszins gelijkvormig maakten aan die van een luipaard [...] Voornamelijk aan de oevers der Rivieren en der Kreken krielt het van deze insecten [de muskieten] het meest. Niemand is daar van bevrijd; maar zij tasten de vreemdelingen eerder aan dan de inboorlingen. Wanneer zij met hun angel steken, zonder dat men ze wegjaagt, zuigen zij het bloed zo sterk uit, dat ze ter nauwer nood in staat zijn weg te vliegen.’¹³

Na een maand kreeg Stedman, zoals vrijwel alle nieuwelingen in Suriname, roodvonk, die een week aanhield.¹⁴ ‘De huid wordt in het begin zo rood als scharlaken, hetgeen veroorzaakt wordt door een eindeloos getal puistjes, wier onbegrijpelijke jeukte overal verdubbelt, waar de omloop van het bloed wordt terug gehouden.’¹⁵

De soldaten en officieren uit de Republiek werden met vreugde en gastvrijheid ontvangen door de burgers van Paramaribo, die blij waren dat ze de opstandige slaven onder de duim gingen houden. Maar de voortdurende feesten en partijen verzwakten de weerstand van de officieren in het hete klimaat. ‘Deze bestendige gewoonte van uitspattingen is onder de schadelijkste in een land, alwaar de hitte zo brandend is, dat men er zich altoos in een aanhoudende staat van uitwaseming bevindt, en welke voor twee of drie van onze Officieren dreigde dodelijk te worden. Door hun voorbeeld gewaarschuwd, ontrok ik mij aan al deze gezelschappen, overtuigd, dat ik door dit middel alleen mijn gezondheid zou kunnen behouden in een luchtstreek, die zodanige verandering in het menselijk gestel maakt, dat een *Europeaan*, hoe zorgvuldig hij ook is in het vermijden van buitensporigheden, altoos reden heeft om voor de verschrikkelijke gevolgen daar van beducht te zijn.’¹⁶

Niet alleen de officieren kregen het te kwaad. ‘Een verdrie-

telijke arbeid en kwade behandelingen deden onze arme matrozen gedurig sneven. Onze soldaten werden de slachtoffers van werkeloosheid en wellustigheid, en dagelijks stierven er vijf of zes.’ Zelf deelde Stedman ondanks zijn goede voornemens ‘in de geoorloofde of ongeoorloofde vermaken van mijn metgezellen, en ging mij in duizend buitensporigheden te buiten. Ik ontsnapte echter de straf niet, die ik zo wel verdiende. Een verschrikkelijke koorts tastte mij op het onverwachtst aan, en dezelve was zo geweldig, dat men in korte tijd alle hoop op mijn genezing verloor.’¹⁷ Vijf dagen moest Stedman in zijn hangmat blijven voordat hij enigszins hersteld was.¹⁸

Toen vijf maanden na zijn aankomst de troepenmacht van Stedman eindelijk het binnenland in werd gestuurd, was van de 530 man al een kwart dood of te ziek om in actie te komen. En de ellende begon pas. Op expeditie tegen de Marrons werden de soldaten geplaagd door zweren en rode loop. In de jungle lagen ‘in het kamphospitaal meer dan honderd man doodziek. Men hoorde niets anders dan zuchten en het krijzen van de Guyana-uil, dat hun voortdurend gezelschap bood gedurende de akelige nachten. De krampen die zo algemeen voorkomen in Suriname plaagden ook hen die in staat waren hun plichten te vervullen; en er heerste een algemene melancholie in het gehele kamp.’¹⁹ Mogen we Stedman geloven, dan keerden van de twaalfhonderd soldaten met wie hij in 1772 in de Republiek was ingescheept, er vijf jaar later slechts honderd terug, van wie nog maar twintig helemaal gezond.²⁰

Stedmans oudere tijdgenoot James Lind, een Schotse scheepschirurgijn en arts, schreef dan ook: ‘Mensen, die uit hun geboorteland naar een vreemde luchtstreek overgaan, mag men aanmerken als in zeker opzicht gelijk staande met planten, die in een vreemde grond worden overgezet; waartoe de uiterste zorg en oplettendheid nodig is, om ze gezond

te houden, en aan hun nieuwe staat te gewennen.’²¹ Een Europeaan, hoe gezond hij verder ook was, had het in de optiek van de geneeskunde uit de 17e en 18e eeuw per definitie moeilijk in de hete luchtstreken, zoals de tropen werden aangeduid.

Avonturiers en avonturiersgeleerden op zoek naar genezing

De tropen brachten volgens dezelfde geneeskunde weliswaar problemen, maar ook hun eigen oplossingen. Elk klimaat en elk gebied bracht zijn eigen geneesmiddelen voort. Een populair 17e-eeuws boek over heelkunde, de *Schat der gezondheid*, legde uit dat ‘elk land voorzien is van eigen en bijzondere remedies voor die ziekten, die aldaar volgens de aard van de plaats het meest voorkomen’. Zo was bijvoorbeeld syfilis, in die tijd de Spaanse of Venuspokken genoemd, afkomstig uit het Caribisch gebied en door de Spanjaarden naar Europa gebracht. Dus van de lokale indianen kwam ook een veelgebruikt geneesmiddel tegen de ziekte: het pokhout (*guajacum*). Op de Molukken hadden de inwoners veel last van een bepaalde slang, waarvan de beet dodelijk was. Ook groeide daar het middel om de beet te genezen. Hetzelfde ging op voor het eigen land. In Holland kwam veel blauwschuit of scheurbuik voor, en er groeiden ook remedies om de ziekte te genezen, zoals lepelkruid en waterkers.²²

Hoe kwamen de Europeanen aan kennis over de remedies in de hete klimaten? Een belangrijke bron waren de oorspronkelijke inwoners: de indianen in Brazilië en Suriname, de bewoners aan de Afrikaanse westkust, of slaven in het Caribisch gebied. Piso schreef bijvoorbeeld over de indianen: ‘[...] wie zou er aan kunnen twijfelen, of niet deze mensen, al hebben zij niet de minste aanraking met de schoolse en wetenschappelijke geneeskunde, zeer vele edele en geheime, onbekende ge-

neesmiddelen en tegengiften en aan de klassieken onbekende geneeswijzen aan hun nakomelingen hebben overgeleverd?’²³ De indianen wisten hun medicamenten ‘zowel innerlijk als uiterlijk met zulk een verstand en goed succes toe te dienen, dat menig wijsneus die voor redelijk wil doorgaan daarbij beschaamd moet zijn’.²⁴

Tegelijk was Piso ervan doordrongen dat de kennis van de indianen niet eenvoudig te verkrijgen was. ‘De oorspronkelijke bewoners houden sommige geneesmiddelen voor zich, duidelijk hopend dat ze hun geheim mee kunnen nemen naar het graf,’ aldus Piso.²⁵ Niet alleen de indianen, ook de Afrikaanse slaven die in de loop van de 17e en 18e eeuw naar de Nieuwe Wereld werden overgebracht, waren niet zomaar bereid hun heilkundige kennis te delen met de blanke veroveraars en slavenhouders. Het verkrijgen daarvan kon dan ook niet worden overgelaten aan studeerkamergeleerden.²⁶ Piso koos voor het overzeese avontuur en zou beroemd worden als ‘vader van de tropische geneeskunde’, maar was niet de persoon voor gevaarlijke jungletochten. Een avonturier als Marcgraf was dat wel.

In de zoektocht naar medische kennis in de tropen was een belangrijke rol weggelegd voor onderzoekers die niet altijd over de meest respectabele academische kwalificaties beschikten, maar die zich wel staande konden houden in de conflictrijke gebieden overzee en de interesse en de gave hadden om contact te maken met andere culturen. Net als bij hun fictieve afstammeling Indiana Jones is niet altijd duidelijk waar het hun in de eerste plaats om te doen was. Ging het om de kennis, om het fortuin dat het kon opleveren, of om het overzeese avontuur zelf?

Het gaat hier over avonturiers in een ruime betekenis van het woord. De term avonturier had in de 17e en 18e eeuw verschillende betekenissen. In een geschiedenis van het eiland Sainte-Domingue (nu Haïti en de Dominicaanse Republiek)

uit 1733 wordt bijvoorbeeld een bont gezelschap beschreven dat zich een eeuw eerder was gaan vestigen op het eiland Tortuga ten noorden van Sainte-Domingue: een *Corps des Avonturiers*, zoals de schrijver het noemde. Onder hen waren jagers ('boekaniers'), zeerovers ('flibustiers'), planters en 'engagés' die in dienst van de boekaniers en de planters werkten. In 1659 werd een Monsieur du Rossey 'gouverneur' van het eiland. Maar hij had net zoveel macht als de avonturiers hem toestonden. Du Rossey verkocht het eiland aan de Franse Compagnie des Indes. Toen de nieuwe gouverneur van de Compagnie, D'Ogeron, op Tortuga aankwam, trof hij daar een formidabele République des Avonturiers aan. De avonturiers verklaarden niet onderworpen te willen zijn aan de Compagnie en handel te zullen drijven met wie ze wilden, vooral met de Hollanders; maar ze accepteerden wel dat ze onderdanen van de Franse koning waren. D'Ogeron moest dit aanvaarden.²⁷

Een avonturier was in de 17e eeuw dus nog iets anders dan in de tegenwoordige betekenis van: 'Iemand die door allerlei min of meer geoorloofde middelen aan de kost komt, en daarbij allerlei avonturen heeft.' Het woord heeft nu een ongunstige bijklank: een avonturier is vaak geen volkomen respectabel mens. In de 17e eeuw was dit niet per se het geval. Engelse *adventurers* bijvoorbeeld waren kooplieden die overzee handeldreven, zoals in de door de Engelse koning gesteunde Company of Royal Adventurers trading to Africa. In het Nederlands werd het begrip geassocieerd met fortuinzoekers die het onbekende tegemoet gingen. Een avonturier was iemand die in het algemeen op avontuur uitging, zonder ongunstige bijbedoelingen.²⁸ Hij stond, net als de avonturiers op Tortuga, ondanks een neiging tot eigenmachtig gedrag niet buiten de maatschappelijke orde -- alhoewel soms op het randje.

Georg Marcgraf is een prototype van het soort avonturier dat gefascineerd werd door de overzeese wereld van planten en dieren en door de vreemde indiaanse en Afrikaanse cultu-

ren. Net als andere avonturiers uit de 17e en 18e eeuw zoals Elias Herckmans, David Henry Gallandat en Carl Gustaf Dahlberg, was hij in staat tot een gedetailleerde waarneming en beschrijving van natuurlijke en etnografische verschijnselen. De ervaringen die deze avonturiers opdeden in het ‘grenscontact’ met andere culturen kwamen terecht in hun reisverslagen en journaals, en uiteindelijk in medische handboeken en literatuur. Het waren niet zomaar avonturiers, het waren ‘avonturiersgeleerden’.

Om de zoektocht naar medische kennis van deze avonturiersgeleerden te kunnen begrijpen, is het nodig om vanuit hun perspectief naar ziekte en gezondheid te kijken.²⁹

De West

Dit boek volgt de zoektocht naar kennis over ziekte en gezondheid en de rol van de avonturiersgeleerden in een bepaald deel van de tropen: de Nederlandse gebiedsdelen in ‘de West’. De tropische West bestond uit gebieden in Zuid-Amerika en West-Afrika: het noordoosten van Brazilië tot het verdrijven van de Nederlanders in 1654, de bezittingen op de ‘Wilde Kust’ van Guyana waaronder Suriname, Curaçao en andere eilanden in de Antillen, en forten in het huidige Ghana, Angola, en op het eiland São Tomé.* Deze gebieden waren door handel nauw met elkaar verbonden. Ze lagen relatief dicht bij elkaar en bij Europa, vergeleken met de veel verder weg gelegen bezittingen in Azië: in acht weken kon een schip vanuit de Republiek in Suriname zijn.

De slavenhandel en het overbrengen van Afrikanen naar

* Hoewel Nieuw-Nederland (nu Manhattan, New York) strikt genomen ook tot de West behoorde, lag dit gebied niet in een heet klimaat en komt het in dit boek dan ook niet aan de orde.

de Nieuwe Wereld schiep in de West in de loop van de 17e en 18e eeuw een eigen ziekteomgeving. Hierin bedreigden oude en nieuwe ziektes zowel de Europeanen als de Afrikanen. Deze tijd, die ruwweg samenvalt met het bestaan van de West-Indische Compagnie, zag de ontwikkeling van een ‘geneeskunde in de tropen’.* Reisverslagen en andere gepubliceerde en ongepubliceerde bronnen geschreven door tijdgenoten vertellen over die ontwikkeling, en over de rol van de avonturiersgeleerden in dit proces. Ze laten zien hoe en onder welke voorwaarden Nederlanders en andere Europeanen erin slaagden te overleven in het hete klimaat van de tropen, en hoe ze hun macht wisten te verspreiden in de wonderlijke werelden overzee.

* Aan het eind van de zestiende eeuw begon de grote en systematische uitbreiding van handel en kaapvaart vanuit de Republiek der Verenigde Nederlanden naar overzeese gebieden. De Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc) werd in 1602 opgericht. Het duurde nog tot 1621 voor de wic tot stand kwam. Toen de wic in 1674 failliet ging, werd daarop een tweede Compagnie opgericht, die tot 1792 heeft bestaan. Beide compagnieën waren particuliere bedrijven met aandeelhouders, die van de Staten-Generaal monopolies kregen op de handel en scheepvaart op verschillende gebieden en daar kolonies stichtten.